

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ ТУРЕЦЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ДРАМИ: ДЕСТАН «ЕРГЕНЕКОН»

Прушковська І. В.

КНУ імені Тараса Шевченка

Як у Туреччині, так і за її межами широко досліджено традиції народної драми та традиційні форми театральної діяльності, основними різновидами якої є тіньовий театр, театр «Орта оюну», монотеатр меддахів і «Кукла оюну». Перекладено іноземними мовами також значну кількість турецьких п'єс початку та середини ХХ ст. Але наразі бракує ґрунтовних досліджень турецької епічної драми. **Актуальність** дослідження зумовлена науковим інтересом до першоджерел турецької епічної драми, потребою їх осмислення в контексті історії турецької літератури. **Об'єктом** дослідження є турецька епічна драма, етапи її формування. **Предмет** дослідження – дестан «Ергенекон», який сягає своїм корінням давніх часів. **Метою роботи** є ліквідувати лакуни у пізнанні літератур народів Сходу класичної та сучасної доби. Для цього дослідити першоджерела, навести в авторській інтерпретації цитати творів. **Наукова новизна** дослідження полягає у здійсненні спроби простежити генезу турецької епічної драми, вперше в українському літературознавстві зважаючи на погляди як західних, так і східних дослідників.

Дослідженням турецької драми присвятили свої праці такі західні, російські та турецькі вчені, як Анд М., Нутку О., Оганова О.О., Таласс А., Якоб Г. та ін.

На думку турецького дослідника Абдуллаха Шенгюля [Şengül 2001, 53] драма з'явилася разом із появою людства. Якщо виходити з того, що драма – це демонстрація певної ситуації або події за допомогою жестів, рухів, то перші люди спробою спілкуватися один з одним за допомогою таких прийомів реалізували драму. Раніше театр ставав на заваді страхові людей зникнути назавжди [Özdemir 1997, 18].

Досить популярним у літературі турків, монголів є дестан «Ергенекон» (I – II ст.). На думку турецького дослідника Улу Ондера «Ергенекон» – символ мужності, незалежності, сили й успіху турків. Дослідники літератури вважають, що в основу створення дестану «Ергенекон» покладені історичні події [Şengül 2001, 57]. Деякі східні дослідники припускають, що дестан «Ергенекон» за походженням є надбанням монголів. Але переважна більшість турецьких дослідників дотримуються думки про те, що цей дестан належить саме тюркам. Доказом цього є писемні джерела китайською мовою, в яких говориться про існування твору Решідюддіна «Джаміют-Теваріх», написаного у XIII ст. в часи правління Газана Хана, а також твору «Шеджере-і Тюрк», написаного Ебульгазі Бахадир ханом і датованого XVII ст. В обох творах стверджується тюркське походження дестану «Ергенекон». Одним з найдавніших тюркських свят є Невруз, який припадає на 21 березня. Це свято символізує появу нового дня, нове народження, народження весни, початок нового року. Саме про цей період, про

порятунок, про визволення говорить і «Ергенекон», тому багато хто з тюрків називає Невруз святом Ергенекон. Під час цього свята родина збирається разом, читає Коран, а потім декламує дестан «Ергенекон». Ритуал святкування у кожного з народів відрізняється, але несуттєво: обов'язково присутні народні забави, співи, виступи народного театру [Abdulhalûk 1988, 130].

Головна ідея дестану «Ергенекон» – нове народження гьоктюрків. У дестані розповідається про те, як двох братів Некуза (Нюкуза) та Гияна (Кияна) та їхніх дружин розгромили татари і вони були змушені тікати. Оселившись на невеличкій місцевості Ергене Кон, розташованій на високій горі, вони продовжували свій рід. В історичних джерелах ця місцевість описана як гірська западина, оточена з усіх сторін стрімкими гірськими пасмами, розташованими у формі майже правильного кола (подоба великого дзвона догори дном). Назва «крутий схил» складається зі значень слів *ергене* — крутий та *кон* — схил. За 400 років їхній рід збільшився настільки, що вони вже не вміщалися в Ергенеконі, а тому вирішили шукати собі інше місце поселення. Путівником цього роду був Бьортечіне. За іншою версією ергенеконців почав утискати володар місцевості, а вони не мали куди тікати, бо навкруги були гори й скелі. Тому вони розпалили великі вогні, розплавивши гори і врятувалися.

Перські джерела говорять про те, що двома предками цих людей були Нукуз, легендарний предок тюрків, який одночасно поважався тюрками як «прародич Ной (тюркск. Нух)», і Киян, якого визнавали за предка царського роду Кият-Борджигін, до якого належав сам Чингіс-Хан, що вперше об'єднав усіх тюрків і монголів Центральної Азії, а затим і всього Великого Євразійського Степу в одну «татаро-монгольську» державу. Очевидно, ця гірська країна в легендах і міфах як тюрків, так і монголів почала поважатися як їхня історична прабатьківщина. На свою прабатьківщину вказує (причому з датуванням) у творі «Родинне древо тюрків»: «Більше 400 років вони жили в Ергене-Кон. Їм стало тисно... Стали шукати дороги для виходу. Таким чином вони вибралися з тісняви і повернулися до юрт прабатьківських... Так через 450 років монголи помстилися за кров свою і за маєток свій і стали жити в юрті прадідів. Татари деяких регіонів, поєднавшись з монголами, почали самі себе називати монголами» [Абуль-Газі 1906, 33-34].

У дестані «Ергенекон» вимальовується незбагненна суть заліза. Гьоктюрки мали справу з залізом. До прийняття ісламу вони вірили в те, що в залізі живе сильний дух, який може нашкодити живим, тому вони з повагою ставилися до заліза, мали в оселі залізні предмети, щоб оберігатися від поганих людей, клали на груди померлого залізний предмет [Abdülkadir 1987, 231].

Тема Ергенекону з'явилася в турецькій літературі у 19 ст. з перекладом Агмета Вефіка Паші з чагатайської на османську твору «Шеджере-і тюрк». 1863 р. в газеті «Тасвір-і Ефкар» 8 листопада було надруковано частину перекладу, яка стосувалася саме Ергенекону. 1913 р. в журналі «Тюрк дуйгусу» було надруковано вірш Зії Гьокальпа «Тюрк ананесі: Ергенекон». У ньому окреслено основну тематику дестану, автором введені також образи коваля Бозкурта (вовка) та оленя, який допоміг двом братам і їхнім дружинам дістатися до Ергенекона. Вірш написаний простою, зрозумілою мовою, насичений образами і подіями:

Велика радість, чудова новина,
Ми всі святкуємо і в місті, і в селі,
Онук і син, і батько, й дід,
Дорослі і малі.
Коваля звати Бозкурт,
Його визнали ханом, коронували.
Він йшов шляхом,
А в правій руці – наш прапор!
Вовка звати Бьортечіне,
Країна зветься Ергенекон.
Ти вже чотириста років тут сидиш,
Піднімайтеся на боротьбу, сто тисяч списів!

Автор вірша мав на меті розбудити народний дух, підняти на боротьбу, на визволення, збудити національні почуття, зорієнтувати у єдине русло.

Згодом з-під пера Зії Гьокальпа виходить казка «Алагеїк», в основу якої покладено дестан «Ергенекон». Ця казка увійшла до шкільних підручників з турецької літератури. Саме завдяки вищезгаданим віршам і казці Зії Гьокальпа тема Ергенекона стала популярним літературним явищем для турецьких читачів [Ayvazoğlu 2009, 9].

1914 р. у літературному журналі «Халка догру» було опубліковано вірш Омера Сейфеддіна, пронизаний темою Ергенекона. Вірш «Новий день: вихід з Ергенекона» складається з чотирнадцяти рядків, побудований у формі діалогу між Бозкуртом та тюрками. В основі лежить дестан «Ергенекон», але автор не деталізує тему, змальовує переважно місцевість, пейзаж. Омер Сейфеттін також подає коментар до вірша, в якому говорить про те, що у кожного народу є свої національні свята, а в турків національним святом мало б бути 9 березня – день виходу з Ергенекона, але, на превеликий жаль, пам'ять про цей день турки не зберегли і свавільно називають його святом Невруза [Argunşah 1984, 172]. Омер Сейфеттін знову звертається до теми Ергенекона у вірші «Кьороглу кімді бююк бір дестанин дібачесі», в якому основний персонаж Кьороглу, а Ергенекон – місцевість, де певний час перехувалися турки.

1920 р. Агметом Хікметом Мюфтьюоглу було написано роман «Гьонюль Ханім», в якому основна героїня веде бесіду з Алі Бахадир Беєм та толун Беєм про оленя, про Ергенекон, про Бозкурта. Цей роман також був написаний з метою підняти національних дух турецької нації. Турецький драматург Ніхат Шевкі у однойменній п'єсі «Ергенекон» змальовує визвольну боротьбу турецького народу. Основою п'єси є діалог між пораненим військовим і лікарем, який оглядає його у наметі на полі бою. Лікар лікує героя не лише ліками, а й розповіддю про Ергенекон, проводячи паралелі між сучасністю і минулим, підбадьорюючи хворого.

Енвер Наджи Гьокшен у праці «Бегчет Кемаль Чаглар» говорить про те, що Бегчет Кемаль написав п'єсу на одну дію «Ергенекон», яку розіграв перед Ататюрком разом із своїм товаришем. Дослідник наводить слова Бегчета Кемалія: «...Я розіграв п'єсу «Ергенекон» із своїм товаришем. Перша легенда пов'язана з Ергенеконом, а друга – зі справжнім Анкарським Ергенеконом; коли гори

розтанули, то було видно Анкару, а коли зник Бозкурт, то з'явився Ататюрк, наче сонце на сході... Усе це супроводжувалося тюркю...» [Gökşen 1970, 50].

Тему Ергенекона і Бозкурта Бегчет Кемаль Чаглар продовжує у вірші «Слухаючи Ататюрка». Турецький поет Мегмет Неджаті Онгай у вірші «Сонце, що зійшло над Ергенеконом», назва якого є назвою його поетичної збірки, символізує сонце і місцевість Ергенекон як святих охоронців, як силу і основу всього тюркського:

«Сонце моє,
Якщо б ти не сходило,
То турецька сутність зникла б з лица землі,
І хто б тоді читав, слухав цю безсмертну серенаду? [Öngay 1935, 4].

Поет і композитор Мегмет Садик Санан написав музичний твір «Ергенекон тюркюсю», слова і ноти до якого опублікував у праці «Шляхи Ергенекона». У ній автор змальовує Ергенекон як місцевість, де зародилися тюрки:

«Народилися наші пращури на Алтаї...
Ми вийшли з Ергенекона, шлях нам показав Бозкурт»... [San'an 1952, 6]

Риза Нур в епічному творі «Огузнаме» (6100 мисра), опублікованому 1928 р., широко розкриває тему Ергенекону. Відомий турецький романіст Якуб Кадрі Караосманоглу 1929 р. закінчує книгу під назвою «Ергенекон», в якій представлено близько 60 статей, заміток автора, написаних упродовж трьох років (1920-1923 рр.) про визвольну боротьбу турецького народу. На думку Якуба Кадрі Караосманоглу, назва «Ергенекон» символізує боротьбу і прагнення побудови нового майбутнього. З-під пера Орхана Урала 1972 р. виходить праця «Три дестани: Огуз Каан-Ергенекон-Кьороглу». Вірші «Ергенекон» є також у доробках таких поетів, як Васфі Махір Коджатюрк та Сакар Огуз Аккан. Однойменні оповідання належать таким відомим турецьким письменникам, як Муїн Мемдух Таянч (Ергенекон: турецькій молоді), Енвер Бехнан Шапольйо, Хайдар Беркьоз (Другий Ергенекон), Хільмі Ділібар (Покинута країна Ергенекон), Хаді Беслейджи, Алі Кемаль Мерам (Ергенекон – велике переселення) тощо.

Упродовж останніх двадцяти років у художній літературі тема Ергенекону має також іншу перцепцію. Це в першу чергу пов'язано зі створенням у Туреччині 17. 01. 1949 р. партії селян-робітників «Ергенекон», яка, як виявилось згодом, була ультра націоналістичною організацією, "напівмасонським" таємним об'єднанням кемалістичного напрямлення, членами якої ставали керівники високих щаблів влади, службовці збройних сил і органів безпеки Турецької Республіки. Представники цієї організації назвали її «Ергенекон», адже висловлювали думку про те, що турецька нація живе в неволі, ніби затиснута в Ергенеконі, що вона не розвивається як сучасна держава. Досить неоднозначно був сприйнятий турецьким читачем роман Тургутта Озакмана «Ці божевільні турки» (Стамбул, 2005), в якому тема Ергенекона пов'язана не з дестаном, а з організацією «Ергенекон».

Ми прослідкували історію перетворення символічного значення Ергенекона з узагальненого образу праматінки тюрків на символ визвольної боротьби, а згодом і на негативну подобу в образі терористичної організації.

На прикладі існування різних версій «Ергенокону» можна висувати, що де стан «Ергенокон» у процесі свого формування і розвитку упродовж віків увібрав типові риси досвіду суспільного розвитку народу.

Нам вдалося ліквідувати певні лакуни у пізнанні турецької літератури сучасної доби, адже ми прийшли до висновку, що дестан «Ергенекон» є одним з першоджерел турецької епічної драми.

Summary

The article observes the question of genesis of Turkish epic drama on the example of destan of «Ergenekon». The stages of literary transformations of destan, perception are probed in different epic writings.

Література

1. *Родословное древо тюрков. Сочинение Абуль-Гази, Хивинского хана /* Перевод и предисловие Г. С. Саблукова. — Казань, 1906. — 336 с.
2. *Abdulhalûk M. Çay'ın Türk Ergenekon Bayramı Nevruz* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988. - 247 s.
3. *Abdülkadir I. Makaleler ve İncelemeler.* – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, cilt: 1, 1987 – 729 s.
4. *Argunşah M. Ömer Seyfeddin'de Ergenekon destanı . Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin,* İstanbul: Marmara üniversitesi yayınları, 1984. – S. 170-180
5. *Ayvazoğlu B. Ziya Gökalp'in Ergenekon'u //Zaman gazetesi.* – perşembe, 06.08. 2009.
6. *Gökşen E. N. Behçet Kemal Çağlar.* – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1970. – 110 s.
7. *Öngay M.N. Ergenekondan Doğan Güneş Şiirleri.* – İstanbul: Resimli Ay Basımevi, 1935. – 70 s.
8. *Özdemir N. Dram sanatı.* – İstanbul: Kabalcı yayınevi, 1997. – 285 s.
9. *San'an M. S. Ergenekon Yolları.* – Ankara: Oz-Ar, 1952. – 120 s.
10. *Şengül A. Türk drama geleneği ve tarihi oyunları.* – Ankara: Uyum ajansı, 2001. – 174 s.